

2. ПРОМОЦИЈА КЊИГЕ *МАРТИНИЋИ - ОСТАЦИ РАНО-
СРЕДЊОВЈЕКОВНОГ ГРАДА*
АКАДЕМИКА ВОЈИСЛАВА КОРАЋА*

Академик ЗОРАН ЛАКИЋ

НОВА ИСТРАЖИВАЊА - ПОТВРДА СТАРИХ
НАУЧНИХ САЗНАЊА

Задовољство ми је и пријатна дужност да вас све најтоплије поздравим у име Црногорске академије наука и умјетности и захвалим што присуствујете представљању књиге академика Војислава Кораћа *Мартиници - остаци раносредњовјековног града*, чији је суиздавач наша Академија, а која у ствари обрађује археолошки локалитет *Градина у Мартиницима*. Има пуно разлога што је дошло до тога да је један уско стручни назив локалитета замијењен једним много ширим. Очекујем да и то буде предмет пажње угледног академика и промотера, такође признатих стручњака.

Археологија је за многе истраживаче прилично скучена наука. Кроз њен развој прихваћено је мишљење да то није само наука о странама већ свеобухватна наука о човјеку старих и прастарих цивилизација, које су живјеле и на нашим просторима. Данас је она и пјеснички мотив. Пјесници је доживљавају као „вјечито младу”, претварају је у трептај и блистави трен суштине” - доказ постојања и трајања.

Мало је стручњака за које би се могло рећи да су „археолози срећне руке” и као такви „миљеници богова”, што је, такође, битан услов успјеха у овој науци. Можда тој категорији припада и академик Војислав Кораћ. Он се више од 30 година интензивно бавио локалитетом Градина. Још 1975. године академик Павле Мијовић и Мирко Ковачевић у књизи *Градови и утврђења у Црној Гори* нагласили су да се „прије десетак година дознало тек толико - да има двоструке бедеме и капије, да се под њима налази касноантичка и римска керамика у фрагментима, док се на самом врху

---

* Промоција књиге (издавачи САНУ, ЦАНУ и Филозофски факултет у Београду, Београд, 2001) одржана је у Црногорској академији наука и умјетности, 6. јуна 2002. године. О књизи су говорили: академик Зоран Лакић, академик Сима Ђирковић, др Чедомир Марковић, Митра Церовић, као и аутор академик Војислав Кораћ.

Мартинићке градине још распознају остаци једне тробродне базилике. Базилику је недавно откопао Војислав Кораћ” данас - наш поштовани гост.

Дозволите ми да га представим.

Академик др Војислав Кораћ редовни је професор Филозофског факултета у Београду - за предмет *Историја архитектуре* - и редовни члан САНУ.

Студије архитектуре започео је у Прагу (1946) а завршио у Београду (1952), где је и докторирао (1959). На истом Факултету прешао је кроз сва наставничка звања; био је и управник Института за историју умјетности. За дописног члана САНУ изабран је 1981. а за редовног члана - десет година касније.

Аутор је преко 150 библиографских јединица. Од посебних издања издвајамо - *Монографију о Студеници* (1986), *Између Византије и Зайага* (1987), *Грађинска школа Поморја*, затим *Св. Марија Млејачка*. Најзад ћу рећи да је он аутор значајног дијела друге књиге вишетомне Историје Црне Горе. Организатор је и учесник многих научних скупова и уредник зборника радова. Руководилац је пројекта - *Истраживање архитектуре раној средњој вијека у области старе Дукље и Зете*.

За свој рад добио је награде и признања, од којих издвајамо: - 1977. Октобарску награду града Београда за науку; - 1988. Орден рада са црвеним зрацима и - 1998. избор за почасног члана Хришћанског археолошког друштва у Атени.

Градина је свакако допринијела његовом научном угледу и успону. Још 1972. године кренуо је у свој истраживачки подухват и окупио тим младих истраживача да би ријешили један научни проблем који има шири значај. Након 30 година упорног рада - енигма у Мартинићима више не постоји. Вишедеценијски посао успјешно је приведен крају. Појавила се научна монографија - *Мартинићи - остаци раносредњовјековног зрага* - у издању САНУ и ЦАНУ, која насловом говори да је тема сагледана много шире него што је замишљена. Управо тако обрађена Градина у Мартинићима узвратила је својим значајем уложени труд.

У наше вријеме нарасло је интересовање за најраније становнике ових простора, поготово од времена Дукље. Наука је ту јасна: не постоји дукљански народ као национ, етничка категорија. Археолошки материјал потврђује сазнања првих писаних извора. Необичност је само у томе што је такав драгоцјени археолошки материјал пронађен у долини Зете, који сасвим подсјећа на онај из Приморја - гдје има много више писаних извора. Откривену базилику у Градини код Даниловграда могуће је смјестити и у римску дијазезу, али и у византијске споменике из времена обновљене византијске власти на овим просторима.

Академик др СИМА ЂИРКОВИЋ

ДРАГОЦЈЕНА КЊИГА О МАРТИНИЋИМА

У археологији није редак случај да се открије велик и сложен објекат, утврђено насеље или цео град, да се откопа, брижљиво опише, да се чак оштроумно и методички допуни понешто од оног што је пропало, па да, ипак, тако темељно проучено налазиште остане анонимно у дословном смислу речи: да се не зна име, да нико не зна који је то град био. Сетимо се из нашег видокруга Царичиног Града и Гамзиграда, његове анонимности до тренутка када је откривена плоча са натписом *Felix Romuliana*. Такви срећни завршеци су, авај, веома ретки, па се и истраживачи и они који заинтересовано прате њихов рад морају задовољити реконструкцијом контекста, утврђивањем хронологије, етничке и културне припадности становника, одгонетањем шире политичке целине којој је објекат припадао, препознавањем обележја материјалне културе итд.

Уместо индивидуе са именом и презименом, тако проучени објекат постоје појединачни представник групе или типа објеката: римски град позног периода, рановизантијско утврђење, раносредњовековни словенски град или слично. Средство идентификовања постаје неки оближњи топоним, ко зна из кога времена, као Гамзиград или Градина Мартинићи.

Преисторичари, па и антички археолози и историчари, мире се са таквим делимитичним препознавањем, примајући га као неминовност. Ретки писани извори не дозвољавају да се иде даље. Код средњовековних археолога и истраживача старина, међутим, такво мирење са судбином није често, већина их стреми томе да свој објекат прецизно идентификује и повеже са одређеним владарима, или подацима писаних извора. Није редак случај да се са сумарног описа остатака зидина одмах пречицом скочи на Летопис Попа Дукљанина или податке Константина Порфирогенита.

Ово спомињем због тога да бих нагласио да је проф. В. Кораћ одолео томе искушењу.

Проф. Кораћ је великим трудом и компетенцијом успео да исцеди оно што се могло из брижљиво ископаног и сабраног археолошког материјала, узимајући у обзир све што је релевантно од положаја и плана основе утврђења до покретног материјала. Нису на свим врстама тога материјала једнаки знаци времена у коме су настајали. Највише се, наслућујем, може закључити из остатака камене пластике и, наравно, натписа. Овде, на жалост, целовитих натписа нема, али из остатака се могло видети да је реч о христјанизованој средини у којој је познато било и грчко и латинско писмо. Тек у завршном делу, проф. Кораћ опрезно заузима став према покушајима идентификовања указујући на то да анализирани материјал говори у прилог мишљењу, изношеном још од стране првог описивача старина, да би то могла бити Лонтодокла из пописа насељених градова Дукљанске кнежевине код Константина Порфирогенита.

Једнака али супротно усмерена тенденција може се запазити на страни историчара, који раде са писаним изворима. Они располажу именима и страсно теже да их локализују у простору. Који је коментатор Порфирогенита или Дукљанина одолео пориву да укаже где се налазило ово или оно место. Што је мање критичности у толико је више псеудоидентификација.

Као и код археолога и овде би се морали примењивати неки критерији, разликовати слојеви и нека врста хијерархије међу аргуменатима, јер је редак случај да континуитет назива јемчи за ваљаност идентификације. Много чешће се мора тражити положај у оквиру територијалне организације, однос према комуникацијама, евентуални континуитет централне функције, улога у каснијој мрежи насеља итд. итд.

Подсетићу овде да су код Константина Порфирогенита три „насељена града” у кнежевини Дукљана: *Градета*, *Νουγραδε* и *Λοντοδοκλα*, са транспарентним именима, али без ослоњања за повезивање са местима на земљишту. Називи Градац (Граце) и Новиград могу се повезати не само с једним већ са више места у оквирима Кнежевине. Код трећег имена је тешко претпоставити да завршни део - *δοκλα* сасвим случајно звучи слично имену античког града и целе Кнежевине. Када се сачувана имена суоче са територијалном организацијом, која се може реконструисати захваљујући подацима о жупама у Летопису Попа Дукљанина, запажају се три територијалне целине међу којима нема континуитета: жупе у приморском појасу (Грбаљ, Кучево, Прапратна); жупе око Скадарског језера (Церменица, Облик, Барези, Купелник, Подлужје) и жупе у долини Зете и доње Мораче, просторно повезане са средиштем у Зети, чије ће се име наметнути од XI века целој земљи.

Опет се мора нагласити да је веома мала вероватноћа да ниједан од она три Порфирогенитова града није био у овој средишњој и, касније, доминантној области. Ако се погледа потоње, изворима боље осветљено раздобље, пада у очи да су два места у конкуренцији за функцију центра

Зете: Медун, за који савремени текст каже да је „кључ обеју Зета” (Горње и Доње), и Подгорица, позната као трговачко насеље, тек касније утврђено место и управно средиште. У непосредној близини су остаци Доклее, што сведочи о централној функцији у античко доба. Природно је онда очекивати да ће и центар IX - X века бити негде у тако суженом кругу, у коме се налази Градина Мартинићи.

Код места која усамљено и тајанствено штрче као споменута Градина, вреди се обазрети по околини и обратити пажњу на збивања каснијег доба. На жалост, околина Мартинића једва да је у касном средњем веку боље позната него у време кад су подигнуте зидине и црква. Оближњи Спуж је забележен 1379. у једном акту краља Срефана Твртка „под Сплжем у Зете”. Био је тада очигледно станица на путу од Оногошта до Подгорице и обалских градова Зете. Тај исти Спуж се почетком XVI века у турским пописима јавља као махала са 8 породица баштиника у нахији Малоншићи. У тој истој нахији уз Спуж су пописана и места изведена из патронимика Божишићи, Радоњићи, Павловићи, Владовићи, Љешевићи, а Мартинића нема. С друге стране, места која се данас могу уочити на карти у околини Мартинића и Спужа не могу се наћи у томе попису. Међутим, у дефтеру из 1582. уписан је у нахији Бјелопавлићи сразмерно велики тимар *Мартинићи*, који је петорици чланова посаде подгоричке тврђаве доносио годишње 8600 акчи. Тако се и на овоме, као и на многим другим примерима, показује да су месна имена изведена од патронимика млађег постања. На то ваља подсетити због тога што се у старој литератури заступало схватање, бранио га је за словенски југ још Хенрик Ловмјански у своме познатом делу, да се у њима рефлектује специфична родовско-братственичка мрежа разних насеља и територијалне организације.

Ово освртање по околини, којим завршавам овај поглед искоса на драгоцену књигу о Мартинићима, уместо осветљења и разјашњења донело је и понеку нову загонетку. Нисам нашао ни најмањи ослонац за објашњење зашто је у картографији прве половине XIX века Градина Мартинићи представљена као *Gradine di S. Simeone*.

Др ЧЕДОМИР МАРКОВИЋ

НОВА НАУЧНА САЗНАЊА О СТАРИМ ТЕМАМА

Представљање једног научног дјела, па и онда када је оно преточено у књигу, подразумијева да онај коме је представљање повјерено добро познаје материју коју дјело обрађује, што, на жалост, са мном није случај, бар не у таквој и толикој мјери да могу квалификовано судити о књизи која је пред нама. Но, без обзира на речено, указану част да представим књигу под насловом „*Мартинићи, остаци раносредњовековног града*”, уваженог академика *Војислава Кораћа*, искористићу на начин који ми моје знање допушта, не скривајући при том ни осјећај пуног задовољства што могу бар са пар реченица да изнесем своје скромне утиске о овој значајној монографији, као и још о нечему што ова књига и њено објављивање у овом тренутку побуђују.

Одмах на почетку желим да истакнем да се пред нама налази изузетно драгоцен, не само књига и не само монографија, већ прије свега драгоцен документ који свједочи о мукотрпном и дуготрајном раду на откривању научне истине, што ми се чини исто тако значајним као и само откривање истине.

Из почетних страница монографије која је пред нама, лако се уочава да су истраживања градине у Мартинићима започела далеке 1972. године, да су настављена тек 1980. и да су у кратким кампањама, које су зависиле, прије свега, од расположивих финансијских средстава, која су по свему судећи била минимална, трајала све до 1989. године. Истина, у кампањама вођеним 1980. и 1983. године обављена су детаљна истраживања базилике, дјелимично одбрамбеног система града и дијела названог „пазариште”, а да су кампање од 1984. па завршно до 1989. биле усмјерене на проучавање околних локалитета ради добијања поузданије слике о цјелини. Из предњега се да лако закључити да је од завршетка истраживања па до појаве ове значајне и изванредно документоване монографије протекло нешто више од једне деценије. Ово, рекло би се, предуго чекање на објављивање резултата обављених истраживања, ипак у себи носи одређену поруку и

није без значаја, јер оно управо подсећа колико је и времена и напора потребно уложити у додатна испитивања и преиспитивања свега онога што је у истраживањима на самом локалитету откривено и уочено, и што је тада послужило да се, као могући, тек назначе одређени закључци, које је касније требало више пута провјерити, неке допунити или измијенити, да би се коначно стигло до жељеног циља, до научне истине засноване на прецизној и аргументованој интерпретацији укупних резултата истраживања.

И, нема сумње, чекање се исплатило, јер смо данас у прилици да баштинимо саопштења и закључке једне студиозно сачињене монографије о остацима рано средњовјековног града лоцираног на Градини у Мартинићима, монографије која нам истовремено открива и неколико нових страница из оног сегмента наше историје који је још увијек увелико затамњен. Свакако треба рећи и то, а што није без значаја, да је монографија објављена заједничким напорима Српске академије наука и уметности, Црногорске академије наука и умјетности и Института за историју уметности Филозофског факултета у Београду.

Интерпретацију резултата обављених истраживања Градине у Мартинићима аутор је у презентираној монографији образложио кроз неколико цјелина, у оквиру којих је највише простора посветио остацима базилике, њеној студијској реконструкцији, као и поријеклу замисли, времену изградње и намјени. Остале цјелине се односе на анализу утврђења и пазаришта, да би на крају услиједио закључак. Монографија има и посебан прилог који се односи на типолошку и хронолошку анализу откривене керамичке грађе и ситних налаза, коју је урадио Јанко Магловски, историчар умјетности и сарадник у истраживачким радовима.

За боље разумијевање извршених анализа и предложених рјешења аутор је понудио већи број квалитетно урађених графичких прилога и већи број изванредно успјелих црно-бијелих фотографија.

Ја се лично не усуђујем да дубље залазим у проблематику коју ова монографија разоткрива јер се не бавим тим периодом, већ једним много, много старијим, али ћу ипак себи дозволити да у домену гдје ми знање допушта изрекнем неколико реченица о самој монографији, више из жеље да укажем на сам поступак стварања овог значајног дјела, него да о њему дајем суд, будући да сам, како сам то на почетку рекао, недовољно стручан за област коју ова монографија интерпретира. При томе мислим на сљедеће:

Поступак да се у интерпретацији резултата истраживања даје исцрпан, до најситнијих детаља описан ток истраживања базилике са пружањем вјерне слике о затеченом стању, сам је по себи особен поступак, како то и сам аутор у уводу монографије саопштава, и при том додаје да је то урађено да би се сагледао однос истраживача према затеченом стању, како би се избјегле све могуће импровизације у тумачењу затеченог, као и да се створи основа за правилну заштиту овог драгоцјеног споменика културе, што је такође необично важно. Овакав прилаз, без сумње,

омогућава да се материјал презентирани у монографији схвати и прихвати на прави начин и да се, уколико то сама грађа допушта, уз коришћење саопштених услова, поједини закључци и допуне и прошире или пак измијене.

Саопштавајући до детаља ток истраживања базилике и усмјеравајући при том посебну пажњу на услове налаза бројних елемената архитектуре и декоративне камене пластике, користећи се уз то изванредно прецизно урађеном графичком и богатом фото-документацијом, аутору је, чини се, без неких посебних тешкоћа пошло за руком и да сасвим одређено говори о обради унутрашњих простора, о изгледу фасада, како спољашњих тако и унутрашњих, о начину зидања, о облицима и распореду отвора, о уграђеним сполијама, о новим клесаним комадима камена, те да на основу свега тога изведе и коначну студијску реконструкцију ове грађевине. Аутор је и ту, што посебно треба нагласити, био веома прецизан, поткрепљујући своје закључке бројним примјерима из сусједних подручја и посебно са подручја Италије. Рашчлањујући свој прилаз студијској реконструкцији базилике, аутор читаоцу и овдје пружа могућност да постепено стиче увид у основну структуру и облик саме грађевине и посебно у структуру, облик и намјену сваког њеног елемента, почев од средњег брода, па преко циборијума, олтарске преграде, амвона, западног дијела наоса, баптистеријума и параклиса, све до нартекса. Није на одмет нагласити и то да аутор све своје поставке при студијској реконструкцији базилике заснива на стварним и вишеструко провјереним елементима, не упуштајући се, при том, ни у какве импровизације. Тамо гдје су за реконструкцију појединих елемената недостајали поуздани подаци, као што је првобитни кровни покривач, евентуална засведеност бродова, положај и број отвора, аутор као предложена рјешења наводи само теоријске могућности, поткрепљујући их поређењима са сличним грађевинама из истог времена са тла Италије и нашег Приморја.

За разумијевање поријекла замисли, времена градње и намјене базилике, аутор је, након спроведене детаљне анализе рељефног украса у камену, као основног елемента за тумачење и времена и поријекла настанка замисли о градњи базилике, закључио да његово поријекло треба довести у везу са мајсторима - клесарима из Которске радионице, а преко ове са Римом, као основним црквеним и духовним средиштем, одакле су се шириле идеје и рјешења за израду каменог украса у времену VIII и IX вијека. Наведени су и бројни примјери с подручја самог Рима који надопуњују ове судове и који су могли да послуже као узор рељефних украса Котора, а тиме и базилике на Градини.

Вриједан је пажње и покушај аутора да утврди патрона храма и назначи могућег ктитора. При томе користи два пронађена фрагментована натписа, један писан на латинском, а други на грчком језику. Покушавајући да одгонетне значење и једног и другог натписа, аутор без много резерви закључује да је базилика била посвећена арханђелу Михаилу,

који се у првом натпису спомиње, а да је Петар, чије се име, уз много резерви, евентуално налази на другом натпису на грчком језику, могуће био ктитор. Аутор при том, као једну од могућности за разрешење овог проблема наводи да се и на познатом дукљанском оловном печату помиње име Петра, архонта Дукље, чија се владавина оквирно може смјестити у вријеме настанка базилике, односно у IX вијек. Није згорега напоменути и констатацију ауторову да храм није подигнут на старијим остацима и да није фазно грађен. Служио је као важно црквено средиште намијењено обредима катедралне цркве.

Готово истовјетан приступ аутор је користио и при интерпретацији резултата истраживања система фортификације Мартинићке градине. У истраживањима која су вођена у три кампање између 1980. и 1983. године детаљно су испитани положај и правац пружања одбрамбених зидова, као и системи примијењени у њиховом ојачању и ојачању капије. Детаљно прокоментарисан ток истраживања са анализом сваког релевантног налаза и овдје је резултирао, као и код базилике, студијском реконструкцијом одбрамбеног система Градине, из које је, као логичан наставак, услиједио и занимљив закључак.

У немогућности да се при тражењу извора и узора за градњу утврђења Градине ослони на наше утврђене градове, аутор је своје тражење усмјерио на византијско подручје, на коме у погледу одбрамбених постројења издваја двије важније цјелине - Цариград и Никеју. У покушају да проникне у могући извор и узор за градњу одбрамбеног система Градине, аутор се одређује за Никеју, на чије мјере и облике бедема, кула и улаза, личе мјере, облици бедема, кула и капија Мартинићке градине. При томе, као посебно значајна, стоји чињеница да одбрамбени систем Градине несумњиво представља драгоцјено извориште за проучавање и познавање рано средњовјековних градова насталих на нашем подручју, без обзира на то шта је послужило као непосредан узор за његову градњу.

Посљедњи сегмент у саопштавању резултата истраживања Градине и њихове научне интерпретације односи се на простор унутар зидова, намијењен за становање, назван по локалном називу „Пазариште”. Пажљива градитељска и просторна анализа и валоризација сваког откривеног дијела архитектуре и сачињена студија реконструкције без двојбе је показала да се заиста ради о једном грађевинском комплексу намијењеном за становање. Да ли је у овом комплексу становао одређен број људи или породица задужених за вођење управних, административних и војних послова - остаће отворено питање, и поред чињенице да је грађевинска концепција комплекса својим просторним могућностима, по свему судећи, искључивала неку другу ширу намјену и што је за случај непосредне опасности остали слободни простор Градине могао, а вјероватно и јесте служио као рефугијум. Наравно, аутор не искључује ни могућност да су на слободном простору могуће постојали и други објекти намијењени за становање већег броја људи, али су они, уколико су заиста

постојали, морали бити начињени од дрвета, те да су због тога били подложни брзом пропадању и да од њих нијесу остали сачувани никакви трагови.

У представљању ове монографије, која, то не би требало бити спорно, има вишеструк значај у изучавању историјског поглавља назначеног као рани средњи вијек, и то не само са историјског већ и са археолошког аспекта, ваља истаћи и оно што се нуди у закључку и што представља несумњив допринос разрјешавању присутне дилеме око убикације града који се у изворима помиње под називом Лонтодокла.

У закључку ове монографије, уважени академик Кораћ се придржује оном броју научника који су давно изнијели тезу да се Лонтодокла, један од три неидентификована града Дукље које помиње Константин Порфирогенит, треба идентификовати са Мартинићком градином. За потврду ове тезе, у овом случају, аутору служе констатације изнијете у самој монографији.

У закључку се на крају наводи и то да су три цјелине Градине - базилика, одбрамбени систем и комплекс грађевина за становање - настале као јединствен грађевински подухват, нудећи за хронолошки оквир њиховог настајања, односно настајања самог града, другу половину IX вијека. Живот у граду се континуирано одвијао током наредног X и XI, захватајући и XII вијек, како је то показала и анализа керамичке грађе и ситних налаза са Градине, коју је, како је то већ речено, успјешно обавио Јанко Магловски.

Без претензија да изричем коначан суд о монографији академика Кораћа, из разлога које сам на почетку саопштио, само ћу се усудити да констатујем да је пред нама једно значајно дјело које ће, без икакве сумње, допринијети бољем упознавању једног од најслабије проучених и многим дилемама оптерећеног периода наше прошлости. Усуђујем се да додам и то, да је академик Кораћ у интерпретацији резултата истраживања Градине у Мартинићима искористио своје богато знање и искуство, које нам је, преточено у констатације и закључке у овој монографији, понудио на коришћење. А ми и археологија Црне Горе смо му на томе дубоко захвални.

МИТРА ЦЕРОВИЋ

КУЛТУРНИ ДОГАЂАЈ

Књига проф. Војислава Кораћа - Остаци раносредњовјековног града је драгоцјена по сазнањима које је аутор изнио након истраживања 80-тих година двадесетог вијека Мартинића градине. Детаљно су изнесени подаци о настанку града, базилике и насеља. Књига обилује изузетним цртежима саме основе базилике, реконструкције олтарске преграде, реконструкције циборијума и археолошког материјала: керамике и ситних налаза.

Овај период је у археологији Црне Горе најмање истражен, а најзначајнији за културну историју Црне Горе.

Ова књига отвара и поново актуелизује за истраживаче питање веза Дукље и Мартинића градине, која је наслиједила античку традицију и значај Дукље. Остаје и даље отворено питање шта је утицало на разарање Дукље - Doclea.

У изворима се помиње 404. год. н.е. када је Дукља разорена нападом Хуна, мада она тада одбија напад. Дукља је рушена средином седмог вијека н.е. од Авара и Словена. У изворима се помињу њихове колоније у близини Бара. Шестстоте год. се помиње и прва словенска енклава. Потпуна словенизација ових простора догодила се крајем VIII-IX в.н.е.

Констатин Порфирогенет помиње три словенска града: Лонтодокла, Нограда и Градета са центром у Драчу.

Интересантно је поменути и везу која се помиње у изворима између Лона и Лауна - византијског града у јужној Италији преко кога се одвијала трговина између Италије и Дукље.

743. г.н.е. Дукља постаје центар Травуније. Словенско-аварска држава ствара краљевство Далмације. Насеље је на мјесту које је типично за античке градове и има природну заштиту.

Археолошки материјал, градитељски и умјетнички оквири доводе ово насеље у везу са приморјем и са византијском умјетношћу. Мартинића базилика има елементе византијске и римске умјетности, што се потврђује грчким и латинским натписом.

Грчки натпис открива да ктитор базилике и града признаје врховну византијску власт, што указује на вријеме градње базилике и града у цјелини у вријеме византијског цара Василија I (867-886). Име Петра у грчком натпису као могућег ктитора вриједно је пажње, јер би се могло довести у вези са Петром архонтом Дукље, познатом са оловног печата. Ако се повежу подаци о Петру архонту Дукље написани на оловном печату са Петром, ктитором базилике, могло би се претпоставити да је то Петар Гојниковић (892-917. г.н.е.).

У археолошком смислу, истраживања су показала да су истовремено настали насеље и базилика са заштитним бредомом. Могуће је да је насеље у Мартинићима било средиште кнежевине.

Публиковање ове књиге последице одређене паузе је културни догађај.

Потребно би било након обиља података које пружа ова књига наставити комплексна археолошка истраживања и испитати локалитет у подножју града Шипкова главица, гдје се налазе остаци рановизантијске сакралне грађевине, затим покушати открити и истражити некрополу која се помиње као Ђуђина главица и некрополу на локалитету Црквина.

Академик ВОЈИСЛАВ КОРАЋ

МОЈ ДОПРИНОС САРАДЊИ ДВИЈЕ АКАДЕМИЈЕ - САНУ И ЦАНУ

Слободан сам да сопштим велико поштовање према домаћину скупа, Црногорској академији наука и уметности, која ми је указала част представљањем књиге „Мартинићи, остаци раносредњовековног града”. Пријатна ми је дужност да се нарочито захвалим академицима Миомиру Дашићу и Зорану Лакићу за организовање скупа.

Две угледне и високо цењене академије наука и уметности, српска и црногорска, као издавачи књиге изузетно ме, као аутора, обавезују на даље старање о градиву књиге и ширем историјском и културном оквиру на који се књига односи.

Једнаку захвалност, уз најбоље памћење, дугујем Центру за културу у Даниловграду и Републичком заводу за заштиту споменика културе Црне Горе.

Посебно су ме задужили и обавезали на најлепше памћење личности које су говориле о књизи и мом укупном делу, Зорану Лакићу, Чедомиру Марковићу и Митри Церовић, и академику Сими Ћирковић.

Књига је написана на основу истраживања Градине у Мартинићима. Археолошко истраживање је започето у оквиру одговарајућег пројекта Института за историју уметности Филозофског факултета у Београду. У наредним кампањама програм рада је био укључен у одговарајући пројекат Одељења Историјских наука САНУ. У току истраживања остварена је сарадња са Центром за културу, касније Музејем у Даниловграду, и Републичким заводом за заштиту споменика културе, као и Археолошком збирком у Подгорици. Екипу која је водила истраживања чинили су археолози и историчари уметности, а у обради цртежа архитекти. У књизи су наведена њихова имена.

У целини је град саграђен у средњем веку. Античке су само сполије, уграђене у храм и градске капије. У стратегијском смислу град је наставио антички град Дукљу, па је вероватно стога стекао име које наводи

Константин Порфиригенит. Положај и програм по коме је изграђена целина упућују на закључак да је град подигнут за средиште, главни град земље.

Три су дела који чине град као целину, базилика, део намењен становању и утврђења.

Базилика као градитељско и уметничко остварење особеног је програма простора и уметничке обраде. Као целина највише доприноси сазнању о времену изградње града. Њен олтарски део, саграђен по програму катедралних храмова, има порекло у византијској архитектури. Детаљи у обради унутрашњег простора упућују на град Рим и римску дијецезу као извор. Грчки и латински натпис потврђују везе ктитора и његовог окружења са два водећа духовна и културна средишта. Обе су остварене преко града Котора. Посебан део простора базилике био је опремљен за баптистеријум, што подразумева крштавање одраслих као једну од намена храма.

Девети век је најшири временски оквир за датовање храма. Програм по коме је базилика саграђена и стратегијски положај града говоре да је заснивање и грађење цркве остварено у време непосредне комуникације са византијском влашћу. Под тим се подразумева доба владавине византијског цара Василија I. Баптистеријум у базилици потврђује усмереност ктитора на покрштавање становништва.

Утврђења града, одбрамбени зид, куле и капије, саграђени су по класичним начелима, одржаваним у византијској архитектури раног средњег века. Део града намењен становању најмање се очувао. Могуће га је реконструисати само у идеалном смислу, по паралелама са раносредњовековним градовима. По садржају и општем изгледу, град у Мартинићима најпре би се могао упоредити са главним градовима византијских провинција у јужној Италији. Градске површине уоквирене бедемима биле су намењене становању личности административне и црквене управе. Храм, обично катедрала, био је неизоставан део градске целине. Град у Мартинићима је могуће упоредити са градовима у источним византијским провинцијама. У разумљивом, могућем поређењу града у Мартинићима са градовима тога времена сличног територијалног опсега, као што је Котор, Градина, или Лонтодокла, јаснија је у урбанолошком смислу. Поуздано се исказују и базилика, можда катедрала, и стамбени део. Био је то пут у образовању и развоју градског подручја. У сличним одредницама треба гледати токове у образовању градова у којима живот није прекидан.

Град у Мартинићима садржајем одговара обележју које користи Константин Порфиригенит, у низу је насељених српских градова. Није била намена града да служи као утврђење, није био каструм. Одбрамбени зидови су саграђени да штите насеље. Не може се сматрати за рефугијум намењен романском становништу избеглом из градова који су разорени у великој сеоби народа. Површина града уоквирена бедемима могла је да служи као прибежиште у случају ратних опасности за становништво које је живело упоредо са градом, у његовој близини.

Отворено остаје питање: колико је трајао живот у граду. Покретни или ситни предмети, керамика, предмети од метала и накит временски су оквир живота. Поуздано се не може казати када је престао живот у граду. Могуће је да је град страдао у продору цара Самуила, у коме су спаљени Котор и Дубровник. Град је могао за извесно време наставити живот и после евентуалног Самуиловог напада. Социолошке је природе прави разлог што рано престаје живот у граду Доклеји (Лонтодокли). У граду се, највероватније, није образовао слој становништва чији би опстанак био непосредно везан за живот града. Тај слој су чиниле занатлије, трговци и личности повезане са тим врстама делатности. У градовима у којима је управни слој чинио највећи и најважнији део становника политичке промене су биле довољне да се заустави живот града. У том погледу је битна разлика између приморских градова и насељених градова у унутрашњости. Док су приморски градови истрајавали у свим политичким променама у извесном броју градова у унутрашњости земље живот се загубио.

